

Лора ПРОНКІНА

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Розглянуто одну з найбільш актуальних проблем економічної теорії та практики – конкурентоспроможність економіки України. Головна увага приділяється принципам і факторам формування конкурентної політики держави в умовах ринкової трансформації економіки. Докладно розглядається вплив якості продукції на підвищення конкурентоспроможності.

Постановка проблеми. В статті досліджується актуальна теоретична і практична проблема – конкурентоспроможність економіки України в умовах ринкової трансформації. Суперечності сучасного етапу розвитку світової економіки вносять нові корективи у визначення конкурентоспроможності та факторів впливу на неї.

До недавнього часу вітчизняна економічна наука не приділяла достатньо уваги дослідженню проблеми конкурентоспроможності економіки, обмежуючись оцінкою тільки техніко-економічних параметрів продукції, її зіставленням зі світовими аналогами. Панувала думка, що український експортний потенціал високий, а багато видів продукції відповідають світовим аналогам.

На початку ХХІ ст. на перше місце в масштабі національних економік, міжнародних економічних союзів, світового господарства вийшла проблема конкурентоспроможності економіки. Концепція ефективності економічного розвитку, яка з кінця ХVІІІ ст. визначалася за теорією А. Сміта як концепція “добробуту націй”, перетворилася в проблему “конкурентоспроможності націй”. Все це спонукає науковців до активізації досліджень проблеми підвищення конкурентоспроможності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні проблема активно обговорюється на всесвітніх економічних форумах, в міжнародних фінансових і економічних організаціях, в парламентах, урядах провідних країн світу, в наукових та університетських колах. Видана велика кількість наукових праць зарубіжних вчених, таких як М. Портер, І. Ансофф, П. Друкер, П. Кругман, П. Самуельсон, Дж. Стигліц, Й. Шумпетер. Названа проблема розробляється в роботах вітчизняних та російських економістів, серед них – А. Гальчинський, В. Геєць, А. Кредісов, В. Лагутін, Л. Піддубна, Р. Фатхутдінов, А. Філіпенко та інші [1].

Не з усіма висновками фахівців можна погодитися. Крім того, чимало питань як теоретичного, так і прикладного характеру лишаються не розробленими.

Великий інтерес представляє дискусія доктора економічних наук Ю. Архангельського і доктора економічних наук, професора В. Лагутіна про одну з найгостріших проблем економічної теорії і практики – оптимальне співвідношення конкуренції і монополії [2, с. 62–659; 55–61].

У монографії Л. І. Піддубної „Конкурентоспроможність економічних систем: теорія, механізм регулювання та управління” комплексно досліджується проблема конкурентоспроможності української економіки на мікро-, мезо- та макrorівнях [3].

Формування цілей. До цього часу не сформована стратегія підвищення конкурентоспроможності товарів і послуг в Україні, не досліджені повною мірою фактори, які на неї впливають. Проблема підвищення конкурентоспроможності в різноманітності її аспектів відображає практично всі сторони життя суспільства. Метою статті є дослідження сучасного стану і напрямків удосконалення конкурентоспроможності економіки України, передусім шляхом підвищення якості продукції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загострення конкурентної боротьби за збут продукції, за місце на ринку спонукає усі країни на пошук нових можливостей для створення більш економічних і якісних товарів. В Україні проблема конкурентоспроможності держави постала гостріше, ніж у розвинених країнах. У світовому рейтингу конкурентоспроможності національних економік Україна у 2011 р. залишилася на тих самих позиціях, що й торік, знову зайнявши 57-ме місце з 59. Нижче за Україну в рейтингу опинилися лише дві держави – Хорватія і Венесуела (58 і 59 місця відповідно).

Низький рівень конкурентоспроможності української економіки визначається інерційністю розвитку та неспроможністю виділити пріоритети при побудові інформаційного суспільства, яке поступово набирає обертів у багатьох країнах світу. Країна зіткнулася з проблемами, пов'язаними з падінням попиту на експортну продукцію, девальвацією гривні і руйнуванням фінансової системи.

У зв'язку з цим дослідження проблеми підвищення конкурентоспроможності набуває особливої актуальності.

Підвищення конкурентоспроможності економіки є кінцевим результатом вітчизняних та іноземних інвестицій, що регулюються державою у фактори сталого економічного зростання. На думку П. Пуцентейло, конкурентоспроможність – це зумовлені економічними, соціальними та політичними чинниками позиції країни або підприємства на внутрішньому та зовнішньому ринках [4, с. 33].

Теоретична і практична складність проблеми конкурентоспроможності є причиною пошуків оптимальних варіантів її вирішення в багатьох країнах. Економісти Є. Ясін та О. Яковлев визначають зовнішню і внутрішню конкурентоспроможність. На їхню думку зовнішня конкурентоспроможність – це здатність продавати товари і послуги на світових ринках, наявність в структурі експорту достатньої кількості товарів і послуг, які забезпечують сталість платіжного балансу країни [5, с.7].

Внутрішня конкурентоспроможність – це продажі на внутрішньому ринку при конкуренції з імпортом та вітчизняними товарами, які забезпечують разом з експортом необхідний рівень зайнятості і доходів населення.

Політика конкурентоспроможності є економічною політикою держави. Ставка на приватну ініціативу не відкидає активної ролі держави, яка полягає в створенні найбільш сприятливих умов для бізнесу, у формуванні атмосфери довіри між бізнесом і владою.

Державі слід організувати моніторинг конкурентоспроможності і знайти форми підтримки виникаючих та зростаючих компаній, особливо інноваційних. Держава зобов'язана сприяти посиленню конкуренції, активізувати роботу компаній, вирівняти умови конкуренції, сприяти іноземним інвестиціям, що особливо важливо в умовах реформування економіки.

Конкурентоспроможність товарів і послуг у ринковій економіці залежить від комплексу заходів, таких як наявність економічного потенціалу, управління якістю, обсягу НДДКР, інноваційного рівня виробництва, нормативно-правового забезпечення на стадіях розробки, виробництва і реалізації продукції, ступеня втручання держави у формування сприятливого конкурентного середовища, наявності внутрішнього й особливо зовнішнього попиту на продукцію, досвіду і кваліфікації промислово-виробничого персоналу.

Держава не ставить перед собою завдання забезпечення ефективної конкуренції по всьому спектру продукції. Пріоритет надається лише тим секторам економіки, які мають реальні умови для одержання конкурентних переваг на світовому ринку і забезпечують найбільш ефективно застосування ресурсів.

Ми поділяємо точку зору економістів, які вважають, що не може бути конкурентної політики окремо від промислової, аграрної, фінансової. Є або проконкурентна економічна політика у відповідних галузях, або байдужа до питань конкуренції, або антиконкурентна політика.

Теорія конкуренції базується на тому, що конкурують не країни, а окремі виробники продукції. Однак економічний успіх держави, тобто її конкурентоспроможність, визначається наявністю в ній конкурентоспроможних галузей і виробництв.

Основою конкурентоспроможності країни у світовій економіці є наявність кількох конкурентоспроможних галузей, фірм, корпорацій.

Високий рівень конкурентоспроможності економіки є фундаментальною умовою інтеграції України у світовий економічний простір як рівноправного учасника міждержавних економічних відносин. Забезпечення конкурентоспроможності виступає і метою, і основою сталого економічного розвитку країни, спрямованого на суттєве підвищення суспільного добробуту.

Рейтинг конкурентоспроможності національних економік визначається високоавторитетними міжнародними центрами на основі апробованих методик.

Антимонопольний комітет України (АМК) сумісно з Інститутом економіки та прогнозування НАНУ підготував аналітичну доповідь „Конкуренція в Україні”, в якій, зокрема, зазначається, що в державі приблизно половина товарів і послуг виробляється в умовах значної конкуренції, одна десята – за відсутністю конкуренції, біля 35% – в умовах помірної конкуренції. Водночас, у розвинутих країнах в умовах значної конкуренції виробляється більше 80% товарів і послуг, а за відсутністю конкуренції – біля 2% (6, с. 28).

Головним завданням України в умовах реформування національної економіки у глобальному економічному просторі є вивірена в галузевих пріоритетах підтримка експортоорієнтованих виробництв.

У цьому плані однією з основних умов вибору оптимального варіанта для виробництва конкурентоспроможної продукції є здатність фірми утриматися в конкурентному просторі насамперед завдяки ефективному використанню конкурентних переваг. Необхідно враховувати, що пріоритетність факторів забезпечення конкурентоспроможності залежить від рівня соціально-економічного розвитку країни, характеристик ринків, на яких реалізується продукція, особливостей конкретних потреб.

Конкурентоспроможність формується на різних рівнях, але первинним є підприємство (фірма), де в процесі виробництва товарів і послуг закладаються основи їхньої якості як головного фактора.

Дослідження показали, що головною умовою конкурентоспроможності продукції є її якість. Саме якість товарів і послуг формує конкурентні переваги корпорації, що означають історично сформовані об'єктивні і суб'єктивні умови. Доцільно звернути увагу, що конкурентоспроможність продукції – це міра привабливості для споживача, вона визначається ступенем задоволення сукупності різних потреб.

Кожна потреба характеризується сукупністю параметрів, що описують сферу її існування і зміст необхідного корисного ефекту. Для виготовлення конкурентоспроможної продукції виробник має прогнозувати потреби потенційного споживача. Для покупця товару велике значення має величина витрат, необхідних для задоволення відповідних потреб.

В економічній літературі наявне трактування конкурентоспроможності як синоніма якості продукції. На нашу думку, таке ототожнення некоректне.

Конкурентоспроможність товару визначається сукупністю тільки тих його властивостей, що становлять інтерес для покупця і забезпечують задоволення даної потреби, а інші показники, такі як умови транспортування товару, його проектування і виробництва, споживача не цікавлять.

Необхідним елементом визначення рівня якості продукції є порівняння з базою, вибір якої іноді доволі проблематичний. Для оцінювання конкурентоспроможності необхідно порівняти параметри аналізованого виробу і товару-конкурента з рівнем, заданими запитами і перевагами покупця, а потім порівняти отримані показники.

З позиції якості можна порівнювати лише однорідні об'єкти не тільки щодо їхнього призначення та сфери застосування, а й на основні конструктивних і технологічних особливостей. З позиції конкурентоспроможності, де за базу береться задоволення конкретної потреби, можливі зіставлення і неоднорідні зразки.

Дослідження якості, виконані відповідно до діючих нормативів, ще не дає оцінки ступеня конкурентоспроможності продукції, що визначається в процесі реалізації і не залежить від реакції покупця.

Можна стверджувати, що для споживача якість є обов'язковою, але недостатньою характеристикою для ухвалення рішення про придбання певного товару. Конкурентоспроможність визначається не лише характеристиками товару, а його привабливістю для клієнта, спрямованого на покупку. У цьому разі суверенітет споживача полягає в тому, що вирішальне слово залишається за ним. В історії бізнесу чимало прикладів, коли товари, що одержали найвищі оцінки експертів, залишали байдужими споживачів.

Зумовлені сукупністю властивостей товару його якість і конкурентоспроможність виявляються в різних сферах. Якість продукції закладається в сфері вивчення потреб потенційних споживачів на стадії проектування і виробництва і виявляється в сфері споживання, а конкурентоспроможність продукції може бути встановлена лише у сфері обігу.

Конкурентоспроможність – це визначальна ринкова категорія, що відображає одну з найважливіших властивостей ринку – його конкурентність. При незмінних якісних характеристиках виробу його конкурентоспроможність може змінюватися в досить широких межах, реагуючи на різні фактори, зумовлені конкурентним середовищем.

Резюмуючи сказане, на нашу думку, можна запропонувати такі визначення:

- **конкурентоспроможність** – властивість об'єкта, що має визначену частку відповідного ринку і характеризує ступінь відповідності техніко-функціональних, економічних характеристик об'єкта вимогам споживачів, визначає частку ринку, що належить даному об'єктові, і перешкоджає перерозподілові цього ринку на користь інших об'єктів;
- **якість продукції** – сукупність властивостей, що характеризують ступінь його суспільної корисності з урахуванням суспільнонеобхідних витрат праці на всіх стадіях відтворювального циклу.

Незважаючи на визначене розходження названих категорій, пріоритетним фактором для конкурентоспроможності продукції є її якість.

Ефективність політики у галузі якості продукції найбільшою мірою пов'язана з тим, що для її вирішення необхідний комплексний підхід. Особливу актуальність у цьому зв'язку здобуває необхідність розробки і впровадження систем управління якістю. Варто враховувати, що економія матеріальних і трудових ресурсів за рахунок високоякісної продукції досягається на всіх фазах економічного відтворення і

може забезпечити значний економічний ефект тільки за рахунок системного, комплексного впливу на виробництво, розподіл, обмін і споживання.

Встановлення взаємозв'язків якості, конкурентоспроможності й ефективності на всіх стадіях суспільного відтворення є головною умовою удосконалювання управління. Для орієнтації виробництва на рішення взаємозалежної проблеми поліпшення якості продукції і її конкурентоспроможності необхідно враховувати як корисний ефект від експлуатації продукції, так і сумарні витрати на її створення і використання.

Як показали дослідження, сутність **управління якістю** доцільно визначити як процес комплексного впливу системи взаємозалежних заходів економічного й організаційно-технічного характеру, спрямованих на встановлення, забезпечення і підтримку необхідного рівня якості продукції на етапах маркетингових досліджень, матеріально-технічного постачання, виробництва, упакування і збереження, експлуатації і відновлення.

Об'єктивно має існувати **єдина система управління якістю, конкурентоспроможністю й ефективністю виробництва**. Неухильне підвищення якості продукції і її конкурентоспроможності – це засіб і результат інтенсифікації виробництва, що з загальноекономічних позицій сприяє підвищенню ефективності суспільного виробництва. Найважливішою складовою дослідження системи управління якістю є аналіз її інваріантного аспекту. У цьому великого значення набуває характеристика структури системи за суб'єктами управління.

Установлення взаємозв'язків якості, конкурентоспроможності й ефективності на всіх стадіях суспільного відтворення є головною умовою удосконалювання управління. Для орієнтації виробництва на рішення взаємозалежної проблеми поліпшення якості продукції і її конкурентоспроможності необхідно враховувати як корисний ефект від експлуатації продукції, так і сумарні витрати на її створення і використання.

Тільки продукція і послуги високого рівня якості здатні забезпечити конкурентоспроможність вітчизняних підприємств як на внутрішньому, так і на зовнішніх ринках. Однак варто враховувати, що на конкурентоспроможність впливають також й інші фактори, пріоритетність яких залежить від рівня соціально-економічного розвитку країни, характеристик ринків, на яких реалізується продукція, особливостей конкретних потреб.

Конкурентне суперництво є невід'ємною складовою розвитку товарного виробництва в умовах ринкових відносин, одним з найважливіших механізмів гнучкого саморегулювання розширеного суспільного виробництва. Наслідком посилення конкуренції, з одного боку, стає загострення антагоністичних суперечностей учасників суспільних виробничих відносин, а з іншого – створення вагомих передумов щодо підвищення ефективності виробництва, організації і управління підприємницькою діяльністю.

Висновки. Проведений аналіз свідчить про те, що хронічне відставання України у конкурентному середовищі на світових ринках пояснюється низкою причин і тому для підвищення конкурентоспроможності національної економіки необхідно:

- оцінити ступінь конкурентоспроможності національної економіки з визначенням умов і факторів, що можуть сприяти ефективній конкуренції і збільшенню експортного капіталу;
- обґрунтувати і виділити пріоритетні галузі, виробництва і види продукції, що можуть одержати конкурентні переваги на світовому ринку;
- здійснити структурну перебудову економіки;
- більш повно використовувати інноваційний потенціал нації;

- удосконалити систему керування, за рахунок створення єдиної системи керування якістю і конкурентоспроможністю національного виробництва.

Перспективи подальших досліджень. Теоретичні та методологічні проблеми обґрунтування стратегічних заходів щодо забезпечення високої конкурентоспроможності залишаються недостатньо вивченими та потребують подальшого дослідження.

Для цього потрібно:

- скоординувати зусилля економістів-теоретиків і практиків у рамках Антимонопольного комітету України і Національної ради з конкурентоспроможності економіки;
- в стратегії підвищення конкурентоспроможності економіки України передбачити формування ефективних інноваційних мережевих виробничих систем, розвиток їхньої інфраструктури;
- внести необхідні зміни в стратегію розвитку України до 2015 р.

Література

1. Антонюк Л. Л. Міжнародна конкурентоспроможність країни: теорія та механізм реалізації : моногр. / Л. Л. Антонюк – К. : НІСД, 2002 – 132 с.; Базилюк Я. Б. Конкурентоспроможність національної економіки: сутність та умови забезпечення : Моногр. / Я. Б. Базилюк – К. : НІСД, 2002. – 132 с.; Портер М. Международная конкуренция. Международные отношения / М. Портер. – М., 1993. С.46; Фатхутдинов Р. А. Стратегическая конкурентоспособность : учеб. / Р. А. Фатхутдинов. – М. : Экон., 2005. – 504 с.; Шумпетер И. Теория экономического развития. / И. Шумпетер – М. : Прогресс, 1982. – 455 с.; Поддубный И. Теория конкурентоспособности: современное состояние и предметно-методологические аспекты развития / И. Поддубный, Л. Поддубная // Экономика Украины. – 2007. – № 8. – С. 52–60.
2. Архангельский Ю. Есть ли вред от монополии? / Ю. Архангельский // Экономика Украины. – 2006. – №11. – С. 62–69; Лагутин В. Вред от монополии и польза от конкуренции: так ли все просто? / В. Лагутин // Экономика Украины. – 2007. – №4, С. 55–61.
3. Піддубна Л. І. Конкурентоспроможність економічних систем: теорія, механізм регулювання та управління : моногр. / Л. І. Піддубна. – Харків : ВД "ІНЖЕК", 2007. – 367 с.
4. Пуцентейло П. Сутність, аспекти конкурентоспроможності на різних рівнях управління економікою / П. Пуцентейло // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – 2009. – № 4, С. 32–43.
5. Ясин Е. Конкурентоспособность и модернизация Российской экономики / Е. Ясин, А. Яковлев // Вопросы экономики. – 2004. – № 7 С.7–1.
6. Конкурентоспроможність української економіки / за ред. Б. Є. Кваснюка. – К. : Ін-т екон. та прогноз. 2006. – 354 с.